

УДК: 81'255.4: 821.161.1.09

DOI 10.65996/topscience-2457/2026-2/114-124

Жетиген кызы А.

Магистрант

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

aigerimzhetigenova731@gmail.com**Эгембердиева А.А.**

Доктор филологических наук, и.о. профессора

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

**ПЕРЕВОДЫ РОМАНА Ф. М. ДОСТОЕВСКОГО «ИДИОТ» НА
КЫРГЫЗСКИЙ ЯЗЫК: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ****Жетиген кызы А.**

Магистрант

И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

aigerimzhetigenova731@gmail.com**Эгембердиева А.А.**

Филология илимдеринин доктору, профессордун м.а.

И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

**Ф.М.ДОСТОЕВСКИЙДИН “ИДИОТ” РОМАНЫНЫН КЫРГЫЗ
ТИЛИНДЕГИ КОТОРМОЛОРУ: САЛЫШТЫРМА АНАЛИЗ****Zhetigen k. A.**

Master's Student

Kyrgyz State University named after I. Arabaev

Kyrgyz Republic, Bishkek c.

aigerimzhetigenova731@gmail.com

Bishkek

Egemberdieva A.A.

Doctor of Philological Sciences, Acting Professor

Kyrgyz State University named after I. Arabaev

Kyrgyz Republic, Bishkek c.

**TRANSLATIONS OF F. M. DOSTOEVSKY'S NOVEL "THE IDIOT" INTO
THE KYRGYZ LANGUAGE: A COMPARATIVE ANALYSIS**

Аннотация. В данной статье на основе комплексного анализа жанровой специфики художественного перевода определяются наиболее удобные и эффективные способы точной передачи стиля Ф. М. Достоевского и художественных средств произведения на кыргызском языке. На жанровом

уровне проводится сравнительное исследование того, как характерные для индивидуального стиля автора «сложные предложения» и «психологическое напряжение» должны доходить до читателя без ущерба для синтаксических ресурсов кыргызского языка. Также акцентируется внимание на основных понятиях науки о переводе и межкультурной роли переводчика, внутренних закономерностях перевода каждого литературного жанра (поэзия, проза, драма, публицистика) и путях разработки методов сохранения семантического значения художественных средств в переводе. Проводится анализ художественно-изобразительных средств в кыргызском переводе романа «Идиот», выполненном Базаркулом Сагымбаевым под названием «Көк мээ».

Аннотация. Бул макалада көркөм котормонун жанрдык спецификасын комплекстүү талдоо аркылуу, Ф.М.Достоевскийдин стилин жана чыгармадагы көркөм каражаттарды кыргыз тилинде так берүүнүн ыңгайлуу жана натыйжалуу жолдорун аныктап жана автордун индивидуалдык стилине мүнөздүү болгон "татаал сүйлөмдөр" жана "психологиялык чыңалуу" кыргыз тилинин синтаксистик ресурстарына зыян келтирбей, окурманга кандайча жетиши керек экендиги жанрдык деңгээлде салыштырып изилденет. Ошондой эле, котормо таануу илиминдеги негизги түшүнүктөргө жана котормочунун маданияттар аралык ролуна, ар бир адабий жанрдын (поэзия, проза, драма, публицистика) котормодогу ички мыйзам ченемдүүлүктөрүнө, көркөм каражаттардын семантикалык маанисин котормодо сактоонун ыкмаларын иштеп чыгуу жолдоруна басым жасалат жана "Идиот" романынын дагы көркөм сөз каражаттарынын Базаркул Сагымбаев тарабынан которулган "Көк мээ" аттуу кыргызча котормосуна анализ жүргүзүлөт.

Abstract. This article identifies convenient and effective ways to accurately convey F. M. Dostoevsky's style and artistic devices in the Kyrgyz language through a comprehensive analysis of the genre specificity of literary translation. At the genre level, the study comparatively examines how "complex sentences" and "psychological tension"—characteristic of the author's individual style—should reach the reader without compromising the syntactic resources of the Kyrgyz language. Furthermore, the article emphasizes the fundamental concepts of translation studies, the intercultural role of the translator, the inherent patterns of translating various literary genres (poetry, prose, drama, journalism), and the development of methods to preserve the semantic meaning of artistic devices during translation. Finally, an analysis is conducted on the artistic and expressive means in the Kyrgyz translation of the novel "The Idiot," titled "Kök Mèè," translated by Bazarkul Sagymbaev.

Ключевые слова: художественная литература, перевод, перевод поэзии, перевод драмы, перевод прозы, перевод публицистического произведения, художественные средства речи, тропы, стилистические фигуры, реалии.

Негизги сөздөр: көркөм адабият, котормо, поэзия котормосу, драма котормосу, проза котормосу, публицистикалык чыгарма котормосу, көркөм сөз каражаттары, троптор, стилистикалык фигуралар, реалийлер.

Keywords: fiction, translation, poetry translation, drama translation, prose translation, journalistic translation, artistic means of speech, tropes, stylistic figures.

Көркөм котормонун жанрдык өзгөчөлүктөрүн талдоодон мурда, "көркөм адабият" түшүнүгүнүн маңызына токтолуу зарыл. Көркөм адабият - бул коомдук аң-сезимдин өзгөчө бир формасы катары таанылып, адамзаттын турмуштук тажрыйбасын, ички сезимдерин жана дүйнө таанымын эстетикалык образдар аркылуу чагылдырат. Адабият коомдук аң-сезимдин күзгүсү катары учурдагы адеп-ахлактык баалуулуктарды гана чагылдырбастан, өз дооруна ылайык жаңы баалуулук багыттарын да калыптандырат [13, 124-б.]. Изилдөөчү Т. Аширбаев белгилегендей, "Адабияттын өнүгүү динамикасы түздөн-түз коомдук өзгөрүүлөр менен шартталган. Анын негизги функциясы - окурмандын сезимине таасир этүү менен бирге, ага руханий-эстетикалык азык берүү болуп саналат. Бул чөйрөгө автордук кыялдан жаралган лирикалык жана прозалык (роман, повесть ж.б.) чыгармалар кирет" [1, 101-б.]. Ал эми, көркөм адабияттын негизги касиеттери бул автордун фантазиясынан жаралган окуялар, каармандардын образдары аркылуу берилген концепциялар жана тилдин эстетикалык мүмкүнчүлүктөрүнүн чебердик менен колдонулушу. Мындай чыгармалар окурмандын ички дүйнөсүнө жана эмоциясына терең таасир этүүнү көздөйт.

Көркөм котормонун жанрдык табияты котормо таануу илиминдеги эң орчундуу жана көп кырдуу багыттардын бири болуп саналат. Бул процесс жөн гана текстти бир тилден экинчи тилге өткөрүү эмес, адабий туундунун (мейли ал ыр, кара сөз же драма болсун) көркөмдүк кубатын жана эстетикалык баалуулугун толук сактап берүү дегенди түшүндүрөт. Орус лингвисти Казакова Т.А. "Художественный перевод" (2002) аттуу эмгегинде "Көркөм котормо - бул интеллектуалдык ишмердүүлүктүн өзгөчө түрү; анын жүрүшүндө котормочу түпнуска тил менен которулуп жаткан тилдин бирдиктеринин ортосунда маалыматтык шайкештикти орнотот. Бул процесс белгилүү бир тарыхый этаптагы коомдун тилдик адаттарына жана адабий-коммуникативдик талаптарына жооп берген, экинчи иреттеги белгилер системасы катары түпнуска көркөм тексттин башка тилдеги аналогун түзүүгө мүмкүндүк берет" деп аныктама берген [5, 73-б.]. Ошондой эле, котормо ишиндеги негизги принциптердин бири жанрдык өзгөчөлүктөрдү эске алуу болуп саналат. Ар бир адабий жанрдын өзүнө гана тиешелүү болгон: тилдик каражаттары, стилистикалык ыкмалары, композициялык түзүлүшү болот. Ошондуктан, котормочунун башкы милдети түп нускадагы ушул мыйзамченемдерди бузбай, башка тилдин чөйрөсүндө ошол эле маанайды жана көркөмдүктү кайрадан жаратуу болуп саналат.

Жанрдык классификацияга ылайык котормонун өзгөчөлүктөрү:

1. Поэзиялык чыгармаларды которуунун табияты (Лирика). Адабий котормонун түрлөрүнүн ичинен поэзия эң татаал жана спецификалык тармак болуп эсептелет. Бул процесстин татаалдыгы автордун мазмундук ою менен бирге, ырдын сырткы формасын, ички ыргагын (ритмин) жана эмоционалдык

чыңалуусун параллелдүү түрдө сактоо зарылчылыгына байланыштуу. Б.А.Бейшеналиева “Тарыхый-адабий процесстеги котормо тиби” аттуу макаласында “поэзияны которуу - бул чыгарманы жаңыча окуу, анын чыныгы баалуулуктарына жаңыча баа берүү сыяктуу. Котормо тексти менен түпнуска тексттин ортосундагы чыңалуу автордун оюн жана аны берүүдөгү кылдат өзгөчөлүктөрдү тереңирээк түшүнүүгө жардам берет. Бул - ырдын компоненттерин кайра куруу, анын адатта үч бөлүктөн (семантика, поэтика, тил) турган түзүмдүк иерархиясын аныктоо жана аны жаңы тилдик жана поэтикалык системада берүү процесси” деп аныктама берет [2, 58-б.). Кошумчалай кетсек, поэзияда ар бир лексема өзгөчө семантикалык жүккө ээ. Ошол себептүү, котормочу түп нускадагы негизги идеяны бурмалабай жеткирүүгө жоопкерчиликтүү. Бул жерде рифма жана уйкаштык маанилүү компоненттерден болгону менен, кээ бир учурларда ырдын маңызын тереңирээк ачып берүү максатында котормочу рифмалык түзүлүштү курмандыкка чалууга же эркин формага өтүүгө туура келет. Башкача айтканда, маани менен форманын ортосундагы тең салмактуулукту табуу поэзия котормочусунун башкы милдети.

Поэзиядагы сезимдер, эмоциялардын кубаты чыгарманын өзөгү, негизи жана эң башкы ролду ойногон фактору. Котормо процессинде түп нускадагы эмоциялык фонду так жана таамай чагылдыруу башкы талап болуп саналат. Котормочу автордун чыгарманы жаратуу учурундагы ички маанайын жана психологиялык абалын сезе билүүсү зарыл. Бул максатка жетүү үчүн котормочу өз алдынча терең анализ жүргүзүп, бир канча суроолорго жооп издөөсү тийиш: автор бул ырды кандай максатта жана кимге арнап жазган? Лирикада каармандын сезимдери кимге арналган? Мисалы, мекен тууралуу ырларды иштеп чыгууда автордун ошол учурдагы географиялык абалы (түпкү мекенинен алыстабы же жанындабы?) жана доордун шарты (тынчтык заманбы же согуш мезгилиби?) маанилүү роль ойнойт. Мындай деталдуу мамиле котормочуга автордун духун сактоого жана окурманга түп нускадагыдай эле эстетикалык таасир берүүгө мүмкүнчүлүк түзөт.

Төмөндө дүйнөлүк адабияттын классиги Александр Сергеевич Пушкиндин белгилүү ырынын кыргыз тилине которулган сонун мисалын карап көрөлү.

Түп нуска (Орус тилинде)

А. С. Пушкин “К***”:

Я помню чудное мгновенье:

Передо мной явилась ты,

Как мимолетное виденье,

Как гений чистой красоты. (А.С.Пушкин, К***)

Бул ырды кыргыз тилине белгилүү акын Эрнис Турсунов абдан чеберчилик менен которгон:

Алтын көз ирмем эсимде,

Алдымдан чыккан сиз элең.

Асмандан түшкөн периште,

Аруу бир сулуу кыз элең (Которгон: Эрнис Турсунов).

Бул поэзиялык котормого анализ жүргүзүп көрөлү: мааниси боюнча котормочу автордун негизги оюн (“чудное мгновенье” – “алтын көз ирмем”) сактап кала алган. Ыргакка (ритм) маани берсек А.С.Пушкиндин төрт саптуу ырынын ыргагын котормочу кыргыз тилинин табиятына ылайыкташып, кулакка жагымдуу кылып которгон. Котормодо “Гений чистой красоты” деген татаал метафораны Эрнис Турсунов “Аруу бир сулуу кыз элең” деп, кыргыз окурманына жакын жана түшүнүктүү образ менен берген.

Негизи ар бир маданияттын “аял” жөнүндөгү элестөөлөрү, аларды сүрөттөөлөрү ар башка. Мисалы, “Айтматовдун чыгармаларындагы аял каармандар терендиги, көп кырдуулугу, психологиялык реализми менен айырмаланат. Жазуучу ар кандай коомдук ролдордо аялдардын образын гана чагылдырбастан, алардын ички дүйнөсүн, ой-сезимдерин, умтулууларын ачып берет. Автор аялдардын табиятынын татаалдыгын, карама-каршылыктарын, күчтүүлүгүн жана морттугун, ошондой эле сүйүү жана жан аябастык жөндөмүн ачып берген” [12] – дешет адабиятчылар.

2. Прозалык чыгармаларды которуунун өзгөчөлүктөрү. Прозалык котормонун маңызы - бул жөн гана маалыматты бир тилден экинчи тилге механикалык түрдө өткөрүү эмес. Котормочунун алдында турган башкы милдет түп нускадагы автордук интонацияны, ошол доордун атмосферасын жана чыгарманын ички “рухун” (тексттин демин) сактоо. Бул багыттагы эң татаал үлгүлөрдүн бири катары Ф. М. Достоевскийдин “Идиот” романын атасак болот. Достоевскийдин прозасы котормочудан өтө чоң чеберчиликти талап кылат, анткени автордун стили оор. Чыгарма синтаксистик жактан татаал жана созулган сүйлөмдөрдөн турат жана каармандардын психологиялык абалы жана ички дүйнөсү өтө карама-каршылыктуу берилген.

Проза котормосундагы негизги принциптеринин бири – бул психологиялык ритмди сактоо. Прозада да поэзиядагыдай эле ритм болот. Достоевскийдин “Идиот” романында сүйлөмдөр көбүнчө үзүл-кесил, каармандар толкунданганда же кризиске учураганда сүйлөм түзүлүшү башаламан болуп кетет. Эгер котормочу бул башаламандыкты иретке келтирип, сүйлөмдөрдү өтө жатык, сулуу кылып койсо, каармандын ички чыңалуусу жоголуп кетет. Ф.М. Достоевскийдин каармандары көбүнчө жан дүйнөсү кыйналып турганда сүйлөшөт. Алардын сүйлөмдөрү үзүк-үзүк, кайталоолорго бай. Мисалы: “Я вас... я вас не за то, что вы... а за то, что я вам... всё сказал...” (Князь Мышкиндин толкундангандагы сөзү) - “Мен сизди... сизди тигил үчүн эмес... а болгону сизге... баарын айтып салганым үчүн...”. Бул жердеги көп чекиттер жана сөздөрдүн кайталанышы каармандын ички баш аламандыгын анын психологиялык ритмин берет.

Көркөм котормонун өзөктүү принциптеринин бири - бул стилистикалык эквиваленттүүлүктү сактоо. В.Н. Комиссаров “Теория перевода” (1990) аттуу эмгегинде белгилегендей “стилистикалык эквиваленттүүлүк автордун өзгөчө жазуу манерасын, анын индивидуалдык стилин жана көркөм ыкмаларын башка тилде так чагылдырууну түшүндүрөт. Котормочунун милдети түп нускадагы автордук кол тамганы өзгөртүүсүз калтыруу” [6, 139-б.]. Мисалы, орус

классиктеринин чыгармаларын салыштырып көрсөк, алардын ортосунда кескин стилистикалык айырмачылыктар бар. Ф. М. Достоевскийдин стили көп сөздүүлүккө, деталдарды өтө кылдат иликтөөгө жана каармандардын чексиз ички монологдоруна негизделген. Достоевскийдин синтаксистик түзүлүшү абдан татаал жана көлөмдүү келет; бир эле сүйлөмдүн алкагында каармандын сырткы портрети, анын ички кооптонуусу жана курчап турган чөйрөнүн (эмеректердин, бөлмөнүн) абалы бирдей сүрөттөлүп кете берет. А. П. Чеховдо го тескерисинче, кыскалык (лаконизм), маанилүү тынымдар (паузалар) жана сөзгө караганда "жымжырттыктын" мазмундуулугу мүнөздүү. Котормо ишиндеги негизги этикалык эреже автордун стилин жасалма иретке келтирбөө. Эгерде жазуучу атайылап татаал, чыңалган же "оор" тилде жазса, котормочу аны жеңилдетип же жөнөкөйлөштүрүүгө укугу жок. Башкача айтканда, котормо процессинде Достоевскийдин узун сүйлөмдөрүн Чеховдукундай кыскартууга же Чеховдун кыскалыгын Достоевскийдикидей созуп жиберүүгө жол берилбейт. Ар бир жазуучунун өзгөчө "үнү" котормодо өз алдынчалыгын сактап калышы шарт.

Котормо ишиндеги дагы бир орчундуу маселе бул лексикалык каражаттарды туура тандап алуу. Прозалык текстте бир эле түшүнүктү туюнткан бир нече синонимдик катар болушу мүмкүн, бирок котормочу алардын ичинен түп нускадагы автордун сөз колдонуу манерасына (лексиконуна) эң жакын келгенин тандап алууга милдеттүү. Сөздөрдү тандоо процессинде контексттик маани чечүүчү ролду ойнойт. Бир эле сөз тандалган контекстке жараша каармандын образын толуктап, же тескерисинче, анын мүнөзүн башка нукка буруп жиберishi ыктымал. Ошондуктан, котормочу сөздүн семантикалык катмарларын гана эмес, анын эмоционалдык маанисин да эске алышы зарыл. Башкача айтканда, котормочунун вербалдык тандоосу жөн гана сөздү алмаштыруу эмес, автор жараткан көркөм дүйнөнүн атмосферасын жана каармандардын психологиялык портретин сактоо жоопкерчилиги. Мисалы: орусча "старик" сөзү контекстке байланыштуу которулат. Биринчи контекстте Птицын Иван Петрович акылман карыя жөнүндө айтып жатат, котормочу "карыя" деп которду.

- Орусча: "С год тому назад у него умерли почти в один и тот же месяц два его единственные сына. Это так его поразило, что старик недолго спустя сам заболел и умер".

- котормосу: "Анан бул көпөстүн эки уулу бир айдын ичинде апат таап, абышка анын айынан бат эле катуу ооруга чалдыгып, акыры көз жумгандыгын..." [3, 215-б.].

Экинчи контекстте Рогожин бирөөнү мазактап жатат, котормочу "старик" сөзүн "чал" деп которду

- Орусча: "Опять этот старик лезет не в своё дело, только под ногами путается!"

- кыргызча: "Дагы эле тиги чал өзүнө тиешеси жок ишке аралашып, бут алдында чырмалып жатабы!"

Биринчи сүйлөмдө “абышка” сөзү адамдын тажрыйбасына жана жашына болгон сыйды көргөздү, экинчи сүйлөмдө болсо “чал” деп которулуп каармандын керексиздигин жана ага болгон кыжырданууну көргөздү.

3. Драмалык чыгармаларды (пьесаларды) которуунун спецификасы. Драмалык тексттерди которуу процесси котормо таануу илиминдеги эң татаал жана көп кырдуу багыттардын бири болуп саналат. Бул жерде котормочунун алдында өзгөчө жоопкерчилик турат, анткени ал текстти жөн гана окурмандар үчүн эмес, бүтүндөй бир театр жамааты жана аудитория үчүн иштеп чыгат. Драмалык котормонун өзгөчөлүгү анын көп функционалдуулугунда: окурман үчүн текст көркөм жана маанилүү болушу, актёр үчүн диалогдор айтууга ыңгайлуу (артикуляциялык жактан жеңил) жана табигый болушу, режиссёр үчүн автордун ремаркалары жана сахналык аракеттери түп нускага ылайык так берилүүсү, ал эми көрүүчү үчүн текст кулакка жагымдуу угулуп, сахнадагы аракет менен маанилик жактан төп келиши абзел.

Ошондуктан, эгер проза котормочусу негизинен окурман менен байланышса, драма котормочусу бир эле учурда лингвисттин, режиссёрдун жана психологдун ролун аткарат.

Я.И. Рецкер "Теория перевода и переводческая практика" аттуу эмгегинде драмалык чыгарманы которууда котормочу төмөнкү үч негизги багытты айкалыштырышы керек деген жыйынтыкка келген:

а) Сахналуулук принциби: которулган текст артисттин айтуусуна оңой (фонетикалык жактан ыңгайлуу) болушу керек жана өтө узун, татаал түзүлүштөгү сүйлөмдөр каармандын кыймыл-аракетине төп келиши зарыл.

б) Каармандын сүйлөө мүнөздөмөсү: драмада автордук баяндоо жок, бардык мүнөз диалог аркылуу ачылат. Котормочу ар бир каарманга индивидуалдык үн бериши керек (жумшак, ийкемдүү, сыпайы, орой, ачык, эрке, текебер, бирок курч). Эгер котормочу баарын бирдей "адабий" тилде сүйлөтүп койсо, каармандардын ортосундагы өзгөчөлүк жоголот.

в) Эквиваленттүүлүк - драмада каармандын эмне деп айтканынан көрө, эмнени айткысы келгени маанилүү.

4. Публицистикалык тексттерди которуунун өзгөчөлүктөрү. Публицистикалык котормо - бул коомдук-саясий, социалдык-экономикалык жана маданий чөйрөдөгү эң актуалдуу маселелерди камтыган медиа-тексттерди (аналитикалык макалалар, очерктер, репортаждар, маектер жана оратордук сөздөр) трансформациялоо процесси. Бул жанрдын уникалдуулугу анын көркөм адабият менен илимий стилдин кесилишинде жайгашкандыгында. Бир жагынан, публицистика илимий стилдегидей фактыларга жана логикалык тактыкка таянса, экинчи жагынан, көркөм адабият сыяктуу образдуулукту жана экспрессивдүүлүктү талап кылат [8,].

Публицистикалык котормонун максаты окурманга так жана ишенимдүү маалыматты жеткирүү жана окурмандын сезимине таасир этүү аркылуу анда белгилүү бир позицияны же коомдук пикирди калыптандыруу. Ошондуктан, котормочу түп нускадагы терминдердин тактыгын сактоо менен бирге,

автордун үгүт-наасаттык маанайын жана стилистикалык боёкторун башка тилдин аудиториясына жеткиликтүү кылып иштеп чыгышы зарыл.

Публицистикалык котормодо тексттеги фактылар, сандар, ысымдар жана географиялык аталыштар так берилиши керек. Котормочу түп нускадагы риторикалык суроолорду, эпитеттерди, метафораларды жана салыштырууларды кыргыз тилинин табиятына жараша күчтүү кылып бериши керек. Мисалы: "политическая борьба" - "саясий күрөш" (түз котормо), бирок контекстке карап "саясий тиреш" же "бийлик үчүн кармаш" деп которсо болот. Ошондой эле публицистикалык тексттерде "демократия", "интеграция", "глобалдашуу", "инвестиция" сыяктуу эл аралык терминдер көп кездешет. Котормочу бул терминдердин кыргыз тилиндеги калыптанган варианттарын туура колдонушу шарт.

Көркөм котормонун эң татаал аспектеринин бири - бул тропторду (метафора, эпитет, салыштыруу ж.б.), стилистикалык фигуралар (анафора, кейиптөө, эллипсис, ж.б.) жана фразеологиялык бирдиктерди которуу болуп саналат. Мындай тилдик каражаттарды которууда механикалык же сөзмө-сөз которуу ыкмасын колдонуу тексттин маңызын жоготуп, окурман үчүн маанилик тоскоолдуктарды жаратат. Башкача айтканда, көркөм каражаттардын сырткы формасын гана которуу түп нускадагы автордук идеяны жеткиликтүү кыла албайт.

Көркөм сөз каражаты троптор жана стилистикалык фигуралар болуп эки чоң топтон турат:

Белгилүү кыргыз тилчиси, филология илимдеринин доктору, профессор Т.Аширбаев “Көркөм котормонун чеберчилиги” (2004) аттуу эмгегинде белгилегендей, “Троптор - бул кептин образдуулугун жана көркөм таасирдүүлүгүн күчөтүү максатында, сөздөрдү же сөз айкаштарын түз маанисинен өтмө маанисине которуу үчүн колдонулган көркөм ыкма” [1, 111-б.]. Троптордун негизги түрлөрү: метафора, метонимия, эпитет, синекдоха, гиперболо, литота, салыштыруу, перифраз, аллегория, кейиптөө, ирония [1, 112-б.].

Т. Аширбаевдин жогоруда аты аталган эмгегине таянсак, “Стилистикалык фигуралар - бул тилдин көркөмдүгүн арттырып, эмоциялык таасирин күчөтүүчү жана ойду тереңдетүүчү өзгөчө синтаксистик каражаттар. Алар көркөм адабиятта, поэзияда жана оозеки кепте ойду таасирдүү жеткирүү үчүн колдонулат. Негизги түрлөрүнө кайталоолор (анафора, эпифора), градация, карама-каршы коюу (антитеза) жана инверсия кирет”. Ч.Т.Сыдыкова, Тимофеев Л. И., Тураев С. В., Станиславская С.А., Ахманова О.С., Николукин А.Н. сыяктуу изилдөөчүлөрдүн эмгектерине таянсак, стилистикалык фигуралардын төмөндөгүлөрдөй түрлөрү бар: анафора, анадиплосис, градация, көп союздуулук, союзсуздук, параллелизм, эллипсис, инверсия, антитеза, полиптотон, риторикалык суроо, риторикалык кайрылуу, риторикалык суроо.

Котормочунун көркөм адабият котормосунда дуушар боло турган дагы бир татаал которуу процесси бул – макал-лакаптарды которуу. Мында, котормочунун негизги милдети түп нускадагы макал-лакаптардын же учкул

сөздөрдүн формасын эмес, алардын семантикалык жана тарбиялык мазмунун сактоо. Бул үчүн которулуп жаткан тилдин ички ресурстарынан маанилеш эквиваленттерди табуу зарыл. Мисалы, орус тилиндеги кеңири таралган “Без труда не вынешь и рыбку из пруда” деген макалды кыргыз тилине түз которсок, анын көркөмдүгү, жана мааниси жоголот. Ал эми аны кыргыз элинин дүйнө таанымына жакын болгон “Эмгек кылсаң – өнмөк бар” же “Аракетке – береке” деген маанилеш макалдар менен берүү ийгиликтүү котормонун белгиси болуп саналат. Мындай функционалдык окшоштуктарды колдонуу чыгарманын көркөмдүк деңгээлин жогорулатып, окурманга идеянын таасирдүү жетишин камсыз кылат.

Дагы бир оорчундуу маселелердин бири көркөм котормодогу улуттук өзгөчөлүктөр (реалий) болуп саналат. Улуттук өзгөчөлүктөр чыгарманын белгилүү бир элге жана доорго таандык экенин билдирет. Кыргыз адабиятчы, сынчысы Абдыкадыр Садыков өзүнүн “Кыргыз көркөм тарыхынын кыскача курсу” аттуу эмгегинде улуттук колоритти берүү дегенди ошол жазуучунун жекече өзгөчөлүгүн ачуу деп эсептейт. Ошондой эле адабиятчы улуттук колоритке топоним, ономастикадан (энчилүү аттар) тартып, макал-лакаптар, фразеологизмдер, сөз каражаттары, автордун ойлоо жана сүйлөм түзүү өзгөчөлүктөрүн да киргизген [9, 168-б.]. Абдыкадыр Сыдыковдун “реалий – бул кайсы бир чыгарма которулуп жаткан элдин тилинде жок, жат көрүнгөн турмуш-тиричиликке, каада-салтка, кийим кечекке, коомго байланышкан сөздөр”, - деп белгилесе [9, 170-б.], ал эми орус изилдөөчүсү, илимпоз Г.Д. Томахин “реалий тигил же бул улуттун (же улуттардын) чөйрөсүнө мүнөздүү болгон материалдык маданияттын буюмдарынын, кубулуштардын, улуттук баатырлардын өзгөчө ысымдарынын жана башкалардын аталышы катары” белгилейт [10, 15-б.].

Улуттук колоритке “Идиот” чыгармасынан мисал келтирсек; "орус руху", "православие" жана "христиандык моюн сунуу" түшүнүктөрү абдан күчтүү. Мышкин менен Рогожиндин крест алмашуусу – бул таза орус маданиятына таандык, бир туугандыктын жана кечиримдүүлүктүн символу. Кыргыз тилине которгондо муну жөн эле "чынжыр алмашуу" десек, анын диний жана маданий тереңдиги жоголуп кетет. Крест алмашуу - православиелик салт. Бул жерде "крестный брат" (өчөшкөн душмандардын рухий жактан бир тууган болушу) түшүнүгү өтө терең. Кыргыз маданиятында мындай диний салт жок. Эгер котормочу муну түз эле "крест алмашты" десе, кыргыз окурманына бул жөн гана механикалык аракеттей сезилиши мүмкүн. Котормочу бул жерде "душмандардын элдешүүсү", "кечиримдүүлүк" деген жалпы адамзаттык сезимге басым жасашы керек. Бул жерде улуттук өзгөчөлүктү сактоо үчүн "диндеш бир тууган" же "рухий бир тууган" деген түшүнүктөрдү кыргыз тилинин ийкемдүүлүгү менен берүүгө туура келет.

Колдонулган адабияттардын тизмеси:

1. Аширбаев, Т. Көркөм котормонун чеберчилиги. – Бишкек: Элдик, 2004. – 253 б.

2. Бейшеналиева, Б. А. Тарыхый-адабий процесстеги котормо тиби // Вестник КРСУ. – 2020. – Т. 20. – № 6. – Б. 27–31.
3. Достоевский, Ф. М. Идиот: роман: в 4 ч. – 2-е изд. – Фрунзе: Кыргызстан, 1978. – 644 с.
4. Достоевский, Ф. М. Көк мээ: роман / орус тилинен которгон Б. Сагымбеков. – Фрунзе: Кыргызстан, 1984. – 744 б.
5. Казакова, Т. А. Художественный перевод. – Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского института внешнеэкономических связей, экономики и права, 2002. – 113 с.
6. Комиссаров, В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учебник для институтов и факультетов иностранных языков. – Москва: Высшая школа, 1990. – 253 с.
7. Москвин, В. П. Выразительные средства современной русской речи: тропы и фигуры. Общая и частные классификации: терминологический словарь. – Москва: Феникс, 2006. – 374 с.
8. Рецкер, Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода / доп. и коммент. Д. И. Ермоловича. – 3-е изд., стер. – Москва: Р. Валент, 2007. – 244 с.
9. Садыков, А. Кыргыз көркөм котормо тарыхынын кыскача курсу. – Бишкек, 2005. – 176 б.
10. Сыдыкова, Ч. Т. Учебное пособие по практике письменного перевода (русско-турецкий перевод / турецко-русский перевод). – Бишкек, 2018. – 156 с.
11. Томахин, Г. Д. Реалии в языке и культуре // Иностранные языки в школе. – 1997. – № 3. – С. 13–18.
12. Эгембердиева, А. А., Мокеева, А. М., Толокова, Э., Жумаева, Г. З., Кайыпова, К. О. «Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы “аял” концепти» // Cuadernos de Investigación Filológica. – URL: [Cuadernos de Investigación Filológica макаласы](#) (дата обращения: 03.06.2026).
13. Тургунбекова Э.Т. Заманбапкы фантазиянын адеп-ахлактык идеалы (ж.к. роулингдин "гарри поттер") // Международный научно-практический журнал “Научные открытия” 2026-1. – С. 124.

Рецензент: филология илимдеринин доктору, профессор Жумалиев С.Ж.